

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-1-16

УДК 351/354:37

*Вітовецький В.О., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2821-9931,*

*Палюх В.В., доктор філософії, старший науковий співробітник ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-9429-2013*

Vitovetskyi V., researcher of Training Research and Production Center of the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Paliukh V., Doctor of philosophy in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

РЕФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: ВИБІР АДЕКВАТНОЇ МОДЕЛІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

UKRAINIAN EDUCATION REFORM: CHOOSING AN ADEQUATE MODEL IN MODERN REALITIES

У статті розглядаються основні питання реформування освіти в Україні, проводиться аналіз та вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вивчено нормативні документи, що регламентують етапи реформування освіти в Україні, стан досягнення цілей, та основні напрями які впроваджуються в нашій державі. Аналізуються основні питання, що можуть негативно впливати на стан реформування освітньої системи в Україні, також характеризувано стан наукової розробки реформування освіти в Україні, та його регулювання, а також визначено напрями модернізації.

***Ключові слова:** реформування освіти, моделі реформування освіти, етапи реформування освіти, реформування освітньої системи, освіта.*

The article considers the main issues of education reform in Ukraine, analyzes and selects an adequate model in modern realities. The normative documents regulating the stages of education reform in Ukraine, the state of achievement of goals, and the main directions that are being implemented in our country have been studied. The main issues that may negatively affect the state of education reform in Ukraine are analyzed, the state of scientific development of education reform in Ukraine and its regulation is characterized, as well as the directions of modernization are identified.

Keywords: education reform, models of education reform, stages of education reform, education system reform, education.

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань та основних етапів реформування освіти в Україні важливе питання на сучасному етапі, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом реформування освітньої системи за кордоном. Сучасний світ демонструє ефективну систему освіти, та необхідність підвищення рівня освіти в Україні, тому необхідно удосконалення освітньої системи, з глибоким аналізом та адаптивним реформуванням у сучасних реаліях, та з урахуванням завдань що ставляться на рівні держави для сталого розвитку. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для реформування освітньої системи в Україні, а також факторів, що на неї впливають, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення основних форм реформування освітньої системи та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених [2; 3; 7].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань та основних етапів реформування освітньої системи в Україні, проаналізувати закордонний досвід для визначення основних напрямів реформування української освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. Освіта сьогодні – важливий базисний компонент будь-якого розвиненого суспільства. Це, з одного боку, унікальний і визначальний фактор суспільного життя, що сприяє конструюванню і підтримці стабільної системи соціумів, що самовідтворюється, з іншого боку, це інститут, діяльність якого спрямована на формування і виховання особистості. Система освіти завжди функціонує у тісному зв'язку з економічною, політичною та духовно-культурною системами держави. Таким чином, з метою формування бажаного соціально-економічного та соціально-культурного вигляду суспільства необхідно знайти таку адекватну модель системи освіти, яка б відповідала вимогам цієї соціальної системи, при цьому «продукт», який вона виробляє, має бути конкурентоспроможним у сучасному світі, що глобалізується. Для будь-якої розвиненої держави пошук такої адекватної моделі пов'язаний із певними труднощами.

Сьогодні українська освіта перебуває у стані реформування, що супроводжується структурними змінами всіх рівнів системи. Деклароване

«відставання» від Заходу, спроби його «наздогнати» призвели до того, що сторонні компоненти сьогодні не просто сліпо пересідають на вітчизняний ґрунт, а й абсолютизуються з погляду своєї змістовної складової. Подібний сценарій розвитку навряд чи може призвести до позитивного результату. Тому доцільно поставитися питанням про правильність обраного напрямку реформування, та про можливі варіанти розвитку ситуації [2]. На наш погляд, проблему вибору моделі системи освіти можна поставити як проблему «орієнтації на себе» (тобто, на внутрішні цілі, завдання та інтереси держави) або «орієнтації на інших» (тобто на зовнішньополітичні завдання - інтеграції у світове співтовариство, глобалізації). У цьому випадку подібні формулювання частково може бути співвіднесено з типологією соціального характеру. «Орієнтація, що означає внутрішнє, а чи не зовнішнє джерело мотивації, велику свободу вибору цілей, різноманітність засобів досягнення...», кажучи загалом, має на увазі концентрацію держави на внутрішньому соціально-економічному контексті, соціокультурних особливостях та потребах суспільства. Подібна модель освіти у разі її реалізації могла б відігравати значну роль у формуванні єдиного національного, соціального, політичного та культурного простору.

Україна – це складна за складом держава з погляду історичних закономірностей її формування та процесів, що лягли в їх основу. Національна система освіти, на думку опонентів реформ, що проводяться сьогодні, є найбільш раціональним вибором не тільки, виходячи з позитивного багатого в чому досвіду радянської системи освіти, але й для подолання дії факторів дегуманізації та дестабілізації у суспільстві. Незважаючи на те, що західноєвропейські держави інтегруються в єдиний економічний простір, вони можуть зберегти специфічні національні риси. З настанням ХХІ століття на фоні глобалізаційних світових процесів у багатьох державах загострюються почуття власної ідентичності, що підводить до локалізації [1].

Інша модель системи освіти, що виходить з «орієнтації на інших», має на увазі принципово інші, що відрізняються як зовнішньою, так і внутрішньодержавною політикою. Прибічники цього підходу відштовхуються від погляду, заснованого на універсалістському сприйнятті дійсності та глобалізаційної тенденції світової інтеграції, згідно з якою глобалізаційні процеси повинні знаходити своє відображення не лише у зовнішньоекономічній, політичній чи технологічній галузях, але й як наслідок – уніфікації та універсалізації освітніх стандартів. При цьому за «універсальні» беруться «західні» стандарти. Наголошується на західноцентристській орієнтації таких трактувань: «Монологічна національна уява в соціальних науках передбачає, що західний модерн – це універсальна структура, а модерн "інших", що не належать до західної цивілізації, можна зрозуміти лише в порівнянні з ідеалізованою західною моделлю. Панівна концепція сучасності, що сфор-

мувалася в Північній Америці, у тому вигляді, як вона представлена в старих теоріях модернізації та теоріях розвитку [3].

Таким чином, досягнення європейського рівня освіти не може вирішити проблему поліпшення української освіти, виведення її на новий рівень, якісного вдосконалення без урахування особливостей та першочергової орієнтації на внутрішні проблеми та потреби суспільства. З двох шляхів перетворень найбільш адекватним та результативним може виявитися спосіб «орієнтації на себе», проте не можна не відзначити, що запозичення продуктивних методик чи підходів до освітнього процесу може сприятливо вплинути формування унікальної національної системи української освіти. Синтез деяких компонентів системи європейської освіти (головним чином, освітніх технологій) та соціокультурних особливостей України міг би зробити позитивний ефект [7].

Однак сьогодні очевидний той факт, що Міністерство освіти і науки України вже обрало шлях перетворень і втілює їх у життя.

Найбільш суттєвими змінами варто вважати майбутні загальносистемні зміни головним чином тому, що саме такі перетворення дозволяють запустити новий організаційно-економічний механізм. У 2012 році вступив в силу наказ президента Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Наведемо деякі цілі Міносвіти, які мали бути досягнуті до 2021 р.:

- підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки;
- забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя [4].

Крім того, до 2021 року у системі освіти відбулися кардинальні кадрові зміни. Масові скорочення професорсько-викладацького складу, підвищення конкурентоспроможності викладача, наростаючий тиск на некваліфікованих працівників системи та інші «селективні інструменти», які мають намір використовувати Міносвіти, також кардинально вплинуть на форму та зміст освітнього процесу на всіх його рівнях. Важливі зміни мають відбулися головним чином із професійною освітою, концепція якої буде практично повністю змінена, а саме:

- до 2020 року здійснили повний перехід на двоступінчасту систему – бакалаврат-магістратура;
- частина програм середньої професійної освіти переведені в статус прикладного бакалаврату, що передбачає інтеграцію теоретичної освіти та реального виробництва;
- було проведено масову ліквідацію «неефективних» закладів освіти та створення фіксованої мережі з університетів, академій та інститутів;
- широке поширення набуло приватно-державне партнерство в освіті (концепція закладу освіти як бізнес-інкубатора, технопарку та ін.).

Наведені нами приклади являють собою лише малу частку змін, які відбулись в системі української освіти, а значить і всю державу з її економічною, соціокультурною та політичною сферами. На перший погляд, перераховані в нормативно-правових актах, виглядають виправданими ініціативами, що відповідають сучасним реаліям. Простежується тенденція диференційованого підходу до об'єктів та суб'єктів освітнього процесу, що визнається правильним, здебільшого світової спільноти. В офіційних документах на чільне місце поставлені автономія, свобода, інновації, ініціатива, можливість вибору шляху індивідуального розвитку, взаємодія з глобальною сферою освіти. Декларована відкритість та загальнодоступність освітнього процесу, його безперервний характер також привертають увагу та сприймаються позитивно. Однак при більш детальному розгляді формулювань та аналізі вихідних умов для перетворень та прогнозованих наслідків поставлені завдання набувають швидше негативної характеристики [5].

Справа в тому, що соціально-економічні реалії України такі, що постановка важливих системних завдань потребує активного опрацювання та обліку їх специфіки. Ці заходи, як урізання бюджетних асигнувань в освітню систему, надання більшої автономії установам, створення інноваційних бізнес-інкубаторів з повним відривом від фундаментальної науки, загалом, не є утопічною моделлю, активно розвиваючись у США та Західній Європі, але є не зовсім прийнятними у межах української дійсності. Те саме стосується запровадження рівня освіти. Справді, у багатьох країнах Європи поширені «паралельні кваліфікації» на рівнях вищої освіти: одна гілка – академічна, інша – професійно-орієнтована. Це дає можливість розвивати варіативність освітніх програм, здійснювати індивідуальний підхід, відповідаючи на запити як суспільства, так і економічної сфери. Проте такі програми повинні впроваджуватися і будуватися на основі національної системи з урахуванням внутрішньо-державної специфіки різних сфер життєдіяльності.

Трудність реалізації поставлених цілей полягає, по-перше, у недостатньому розвитку української економічної та соціальної бази, які послужили б основою для реалізації подібних програм, по-друге, у етнопсихологічної та ментально-світоглядної специфіки соціуму, який не тільки не готовий до подібних кардинальних змін, а й у тій же мірі не схвалює такого роду інновації. З погляду економіки, перелічені нами раніше цілі можуть призвести до нераціонального використання матеріальних ресурсів, зростання корупційної складової у системі освіти. Важливим є той факт, що на сьогоднішній день згорнуті або занепадаючі цілі галузі виробництва, тому знайти застосування знанням, отриманим за програмою, наприклад, прикладного бакалаврату, молодому фахівцю буде, швидше за все, досить проблематично. Водночас кадрова політика скорочення та реструктурування налагодженої системи освітніх установ призведуть до подальшої втрати якості освіти. Під загрозою перебуває також фундаментальна наука, що зумовлено позбавлен-

ням аспірантури статусу післявузівської підготовки, невисокою оплатою праці та бюрократизацією. Ці фактори не сприяють зростанню зацікавленості молодого покоління у науці.

Повертаючись до запропонованих нами раніше двох моделей можливого розвитку системи освіти, «орієнтація на себе» та «орієнтація на іншого» ми приходимо до висновку про те, що ці зміни - це спроба наближення до європейської освітньої моделі та входження в Болонський процес. Система освіти, таким чином, страждає від хибних орієнтирів державної політики, тоді як у пріоритеті має знаходитися пошук балансу між оптимальними зовнішніми показниками та збереженням самобутнього національного компонента [6]. Подібний сценарій здійснення реформування досить складне завдання, проте він здатний дати позитивні результати. Незважаючи на попередні процедури прогнозування, здійснення будь-якої реформи потребує величезних витрат людських та матеріальних ресурсів, а також може супроводжуватися непередбачуваними реакціями та наслідками. Проте послідовні зміни структури системи освіти та поступове впровадження нововведень з урахуванням специфіки української дійсності було б найвірнішим напрямом.

Висновки. Розглянувши ретроспективно основні етапи в реформуванні системи освіти, ми можемо оцінити, як змінювалися потреби держави у зв'язку з політичними, соціальними та економічними процесами, оскільки система освіти — це дзеркало суспільства. Змінюється суспільство - змінюється й система освіти, не обов'язково чекаючи будь-яких постанов. Однак, незважаючи на те, що інститут освіти використовувався в різних цілях (політичних, ідеологічних), все ж таки головним завданням соціального замовлення мало б бути вирішення конкретних проблем, що дестабілізують суспільство. Насправді реформування української системи освіти виявилось націленим на у євро-американський чи західний освітній контекст.

Сьогодні формування провідного соціального замовлення також здійснюється, але воно меншою мірою спрямоване на вирішення першочергових завдань (наприклад, залучення молоді в науку, у ті галузі, які могли б забезпечити економічний «ривок» країни), а більшою – на другорядні питання (наприклад, досягнення високого рейтингу українських закладів освіти у світовому освітньому просторі). Реформи в освітній сфері насамперед носили національний характер і були спрямовані не тільки на соціалізацію особистості, а й виховання патріотичних почуттів, формування морально-моральних, культурних орієнтирів. Наразі в умовах іншої концепції державного та політичного устрою, зміни у сфері освіти мають принципово іншу спрямованість, поступово зводячи нанівець роль «педагогічної взаємодії «вчитель-учень». Не можна забувати, що сутність інституту освіти полягає у накопиченні та збереженні, акумуляції знань, отриманих людством, їх систематизації та адекватної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Болонський процес і реформування вищої освіти Франції / Упоряд. Г. Г. Крючков, В. В. Бурбело. – К. : Вид. – полігр. центр “Київський університет”, 2004.
2. Квієк М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / М. Квієк ; [пер.з англ. Т. Цимбала]. – К.: Таксон, 2009. – 380 с. – Бібліогр.: С. 319 – 371.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Пед. думка, 2009.
4. Наказ президента України №344/2013 від 25.06.2013 р. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.
5. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти / В. О. Огнев'юк , С. О. Сисоєва // Рідна школа. – 2012. – № 4 – 5. – С. 44
6. Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). “Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти”. – Режим доступу: www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_329_ua_eaqefv.doc
7. Хоружа Л. Л. Аксиологічні засади освітології. Держава, суспільство і особистість / Л. Л. Хоружа // Освітологія: польськоукраїнський журнал. – Ч. I. – Варшава – Київ, 2012. – С. 86 – 91.

References:

1. Bolonskyi protses i reformuvannia vyshchoi osvity Frantsii / Uporiad. H. H. Kriuchkov, V. V. Burbelo. – K. : Vyd. – polih. tsentr “Kyivskiy universytet”, 2004.
2. Kviiek M. Universytet i derzhava: vuvchennia hlobalnykh transformatsii / M. Kviiek ; [per.z anhl. T. Tsymbala]. – K.: Takson, 2009. – 380 s. – Bibliohr.: S. 319 – 371.
3. Kremen V. H. Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvitnoho prostoru / V. H. Kremen. – K. : Ped. dumka, 2009.
4. Nakaz prezydenta Ukrainy №344/2013 vid 25.06.2013 r. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku.
5. Ohneviuk V. O., Sysoieva S. O. Osvitlohiiia – naukovyi napriam intehrovanoho doslidzhennia sfery osvity / V. O. Ohneviuk , S. O. Sysoieva // Ridna shkola. – 2012. – № 4 – 5. – S. 44.
6. Rivnyi dostup do yakisnoi osvity (zvit za pershyi etap). “Prohrama pidtrymky vyroblennia stratehii reformuvannia osvity” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_329_ua_eaqefv.doc
7. Khoruzha L. L. Aksiolohichni zasady osvitlohii. Derzhava, suspilstvo i osobystist / L. L. Khoruzha // Osvitlohiiia: polskoukrainskyi zhurnal. – Ch. I. – Varshava – Kyiv, 2012. – S. 86 – 91.